

Leyi
pfuxetiweke hi
xiCAPS

Giredi ya

Swikili swa vutomi
hi XITSONGA

Buku ya 2
Tikotara ta 3 na 4

Vito:

Tlilasi:

ISBN 978-1-4315-0251-6

9 781431 502516

LIFE SKILLS IN XITSONGA
GRADE 1 – BOOK 2
TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0251-6

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

15th Edition

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.

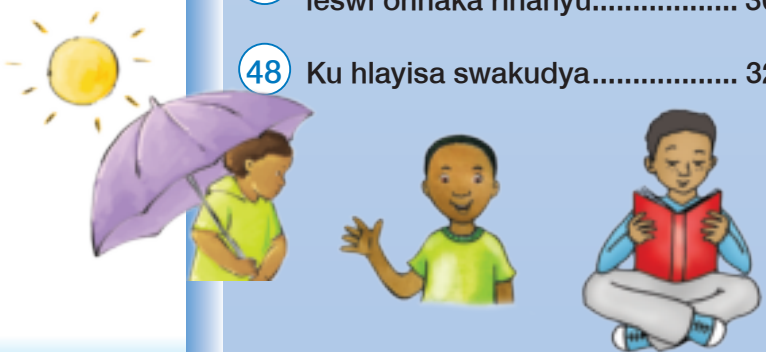

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Leswi nga endzeni

Kotara ya 3	Pheji
33 Tindhawu ta muganga wa hina.....	2
34 Ku hlayisa tindhawu leti hi pfunaka	4
35 Swi lulamile kumbe swi hoxekile?	6
36 Vanhu va muganga wa ka hina.....	8
37 Swifuwana leswi hi swi hlayisaka	10
38 Mahlayiselo ya swifuwana	12
39 Mahanyelo na vutihlamuleri.....	14
40 Vutihlamuleri byin'wana	16
41 Xivangelo xo lava swimilana.....	18
42 Leswi swimilana swi langutekisaka xiswona.....	20
43 Timbewu na laha ti humaka kona	22
44 Leswi lavekaka leswaku ximilana xi kota ku kula.....	24
45 Swakudya leswi hi swi dyaka	26
46 Laha swakudya swi humaka kona	28
47 Swakudya leswinene na leswi onhaka rihanyu.....	30
48 Ku hlayisa swakudya.....	32

Kotara ya 4	Pheji
49 Tinxaka ta tiyindlu (1)	34
50 Tinxaka ta tiyindlu (2)	36
51 Leswi tiyindlu ti endliweke hi swona.....	38
52 Tiyindlu leti faneleke maxelo yo hambana	40
53 Ku kuma tindhawu na swilo (1)	42
54 Ku kuma tindhawu na swilo (2)	44
55 Ku kuma ndlela.....	46
56 Ku kuma swiendleko exitorini.....	48
57 Matirhisele ya mati: Ekaya na le xikolweni	50
58 Tindlela to tlangisa mati.....	52
59 Mati lama hlayisekeke na lama nga na khombo	54
60 Ku hlayisa mati yo tenga.....	56
61 Ku cinca ku suka eka nhlekanhi ku ya eka vusiku	58
62 Leswi xibakabaka xa nivusiku xi nga xiswona	60
63 Dyambu na n'weti.....	62
64 Tinyeleti.....	63

Nwa Siviwe Gwarube,
Holobye wa Dyondzo ya
Masungulo

Dkd. Reginah Mhaule,
Xandla xa Holobye wa
Dyondzo ya Masungulo

Tibuku leti to tirhela ti endleriwe vana va Afrika-Dzonga ehansi ka vurhangeri bya Holobye wa Dyondzo ya Masungulo, Nwa Siviwe Gwarube, na Xandla xa Holobye wa Dyondzo ya Masungulo, Dkd. Reginah Mhaule.

Tibuku to tirhela ta Rainbow ti vumba xiyenge xin'wana xa ntlawa wa migingiriko ya Ndzawulo ya Dyondzo ya Masungulo leyi kongomisiweke eka ku antswisa matirhelo ya vadyondzi va Afrika-Dzonga eka tigiredi ta ntsevu to sungula. Tanihi xin'wana xa swilo leswi nga swirhangana eka nkunguhato wa matirhelo ya mfumo, phurojeke leyi yi humelerile hi ku seketeriwa hi timali hi Nkwama wa Timali ta Tiko. Leswi swi endlile leswaku Ndzawulo yi swi kota ku endla leswaku tibuku leti to tirhela, ti kumeka hi tindzimi hinkwato ta ximfumo handle ko hakeleriwa.

Hi tshemba leswaku tibuku leti ti ta pfuna vadyondzisi eka migingiriko ya vona yo dyondzisa ya masiku hinkwawo no tiyisisa leswaku vadyondzi va vona va kota ku heta kharikhulamu. Hi tiyisise leswaku hi letela mudyondzisi eka nghingiriko wun'wana na wun'wana hi ku katsa mifungo leyi kombisaka leswi mudyondzi a faneleke ku endla swona.

Hi ni ntshembo wa leswaku vana va ta tiphina no tsakela ku tirha migingiriko leyi nga ebukwini loko va ri karhi va ya emahlweni no dyondza, na leswaku wena, mudyondzisi, u ta tsaka swin'we na vona.

Hi mi navelela ku humelela, wena na vadyondzi va wena eku tirhiseni tibuku leti to tirhela.

Giredi ya

1

Swikili swa vutomi
Xitsonga
Buku ya 2

Buku leyi i ya:

Tindhawu ta muganga wa hina

A hi hlayeni

Ehleketa hi vanhu hinkwavo lava u va vonaka u tlhela u vulavula na vona siku rin'wana na rin'wana – vanhu lava i vaakandhawu va ka n'wina. Va nga va vanhu lava nga epatwini kumbe lava tshamaka ekusuhi na laha u tshamaka kona. Va nga va vanhu va le kerekeni kumbe va xikolo xa n'wina, maphorisa endhawini ya n'wina, madokodela na van'wana vo tala.

A hi vulavuleni

Vulavula na munghana wa wena hi xifaniso lexi nga eka mapheji lama mambirhi. Hi tihi tindhawu leti u ti lemukaka exifanisweni? Xana vanhu va hlangana eka tihi ta tindhawu leti?

Siku:

A hi endleni

Hi tihi tindhawu exifanisweni leti u nga tshama u ti endzela?
Landzelerisa makumu ya tona hi tikhirayoni.

A hi vulavuleni

Byela munghana wa wena loko u endzerile tindhawu leti u ri na un'wana kumbe u ri wexe. Hikwalaho ka yini u ti endzerile?

Xana u ehleketa leswaku tindhawu leti u yeke eka tona ti nga endzela hi vatsoniwa hi ku olova?

Ku hlayisa tindhawu leti hi pfunaka

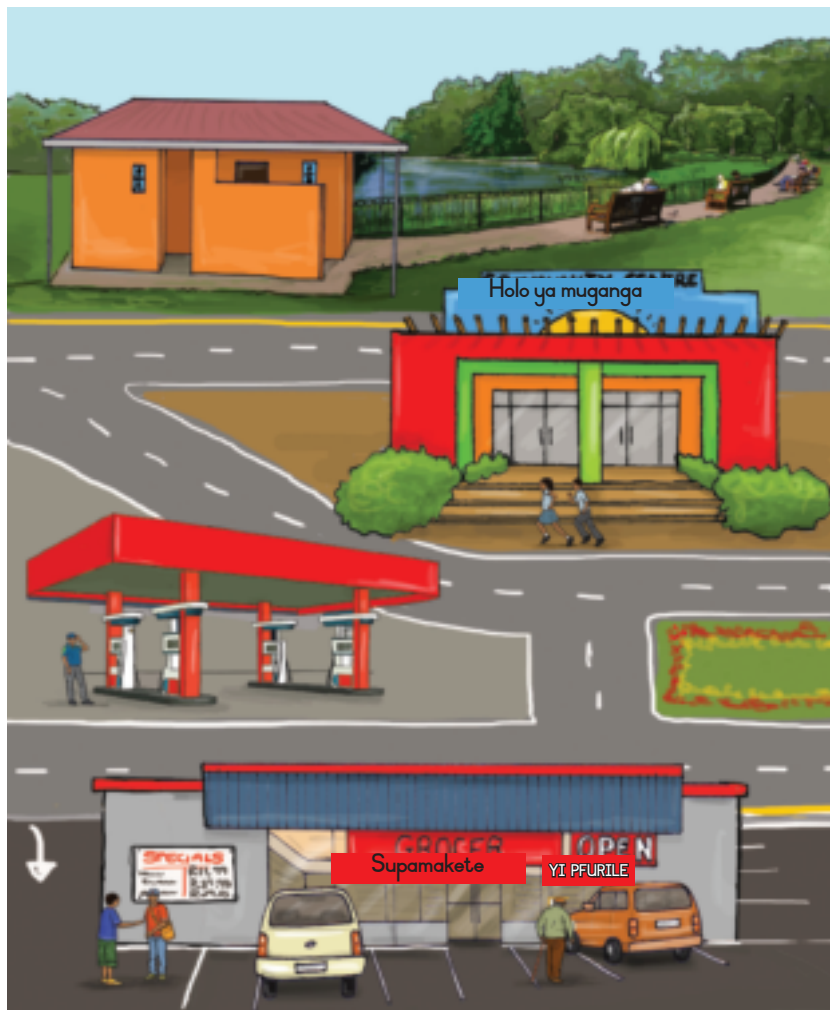

A hi vulavuleni

Tindhawu emigangeni ya hina ti na switirhisiwa leswi nga tirhisiwaka hi vanhu hinkwavo. Titlilniki, swikolo, timbala ta mitlangu na swibedhlele i switirhisiwa leswi hinkwerhu hi swi tirhisaka.

Hi fanele ku hlayisa switirhisiwa swa hina hinkwaswo leswi nga emugangeni wa ka hina.

Hi fanele ku hlayisa mbangu wa hina wu tshama wu basile leswaku un'wana na un'wana a ta kota ku tiphina hi wona.

A hi vulavuleni

Vulavula na munghana wa wena hi xifaniso lexi.

- Hi ku vona ka wena, xana vanhu va swi tsakela ku tshama laha?
- Hikwalaho ka yini u ehleketa tano?
- Xana ndhawu na mbangu wa ka n'wina swi nga antswisisiwa ku yini?

Siku:

A hi endleni

Endla xifaniso xa wena xa mihlovohlovo u tirhisa swifambo swa mani na mani swo tanihi xitimela, bazi kumbe thekisi. Kombisa ku hambana ka vukulu bya vanhu lava u nga na vona-van'wana va tshame va ololokile, van'wana va korhamele emahlweni kumbe va etlele va seketele endzhaku, van'wana hi lavakulu kasi van'wana hi lavatsongo.

A hi tiololeni

Ku tilulamisa

- Tilulamise hi ku famba u ya emahlweni hi swikunwana swa wena.
- Sweswi famba hi xindzhaku hi swirhendze swa wena.
- Famba u ya emahlweni hi swirhendze swa wena.
- Famba hi xindzhaku hi swikunwana swa wena.

Vumba maletere

Vumbani mintlawwa ya vambirhi-mbirhi. Tirhisani miri wa n'wina ku vumba maletere. U nga yima u tiseketela hi khumbi kumbe u etlela ehansi.

Vona loko wena na munghana wa wena mi nga swi kota ku vumba letere leri van'wana va nga swi kotiki ku ri vumba.

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

35

Kotara ya 3 – Vhiki ra 2

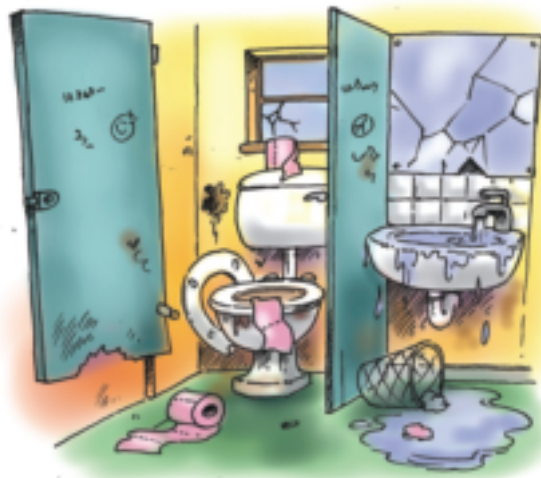
Swi lulamile kumbe swi hoxekile?

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi landzelaka.

Xana switirhisiwa leswi hinkwaswo hi swihi? Hlamusela munghana wa wena ndlela leyi faneleke yo tirhisa xitirhisiwa xin'wana na xin'wana.

Siku:

A hi endleni

Aka modlele wa muako u tirhisa swilo leswi nga rhisayikiliwaka. U nga aka tliniki, layiburari kumbe muako wun'wana na wun'wana endhawini ya ka n'wina. Mi nga tirha swin'we hi mintlawe. Sasekisani muako wa n'wina ku kombisa kahle leswaku i muako wa njhani lowu mi wu akeke.

A hi tiololeni

- Veketela mathayere ya ya ehenhla hi rixaxa.
- Kasa u hundza hi le mathayereni.
- Veka mathayere ehansi.
- Yima hi milenge hinkwayo ehenhla ka thayere.
- Sweswi ringanisa hi nenge wun'we ehenhla ka thayere.
- Tirhisa mathayere eka mintlangu yin'wana na yin'wana ya ku tshombonyoka.

U va na vukheta leswaku u nga tivavisi.

Vanhu va muganga wa ka hina

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi landzelaka. Ku suka eka mabokisi lama nga exineneni, hlwula vito leri faneleke ra xifaniso xin'wana na xin'wana. Ri tsale ehansi ka xifaniso xexo.

Mutirhi wo chela petirolo

N'waswiluva

Muongori

Muchayeri wa thekisi

Xipitikopo

Dokodela

Muxavisi wa mihandzu

Mutimela-ndzilo

Phorisa

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi u swi nyikeke mavito kutani u vulavula na munghana wa wena hi swona.

Xana wa va vona vanhu lava eka vaakandhawu va ka n'wina?

I mani un'wana loyi u n'wi vonaka eka vaakandhawu va ka n'wina?

Xana vanhu va muganga wa ka n'wina va pfunana? Xana va endla yini?

A hi tsaleni

Dirowa ntila ku suka eku sunguleni ka xivulwa xin'wana na xin'wana eximatsini ku ya eka marito lama yelanaka exineneni.

Siku:

Mutimela-ndzilo

Xirho xa Xiphorisa xa Afrika-Dzonga

Dokodela

Muxavisi wa mihandzu

Mutirhi wo chela petirolo

u khoma swigevenga.

u xavisa mihandzu.

u chela petirolo emimovheni.

u tima ndzilo.

wa hi tshungula.

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi. Ku suka eka marito lama nga laha hansi, hlawula vito leri faneleke ra xifaniso xin'wana na xin'wana. Ri tsale ehansi ka xifaniso xexo. Ringanisa mintila ya wena na ya munghana wa wena.

Lori ya vatimela-ndzilo

Xitichi xa petirolo

Xibedhlele

Xitichi xa maphorisa

A hi tiololeni

Phokotelela ncino lowu u wu twaka.

- Yingisela kahle loko mpfumawulo wu cinca.
- Endla leswi hi switayili swa vuyimbeleri byo hambana, ku suka eka tlilasiki ku fika eka phopo.
- Phokotela hi ku hatlisa kumbe hi ku nonoka ku fambisana na mpfumawulo.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:

Yingisela vuyimbeleri lebyi mudyondzisi wa wena a byi tlangaka kumbe mpfumawulo leyi mudyondzisi a yi baka eka xigubu kumbe eka xichayachayana xin'wana.

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

37

Kotara ya 3 – Vhiki ra 3

Swifuwana leswi hi swi hlayisaka

A hi hlayeni

Vunyingi bya hina hi na swifuwana. Xifuwana xa wena i munghana wa wena wa xiharhi. Wa xi hlayisa kasi na xona xi tshama ekusuhi na wena-kumbexana endlwini yin'we na wena kumbe eka vutshamo byo hlawuleka ejarateni ra wena.

A hi vulavuleni

Languta xifaniso kutani u byela munghana wa wena hi xona. Tirhisa khirayoni ku ba xirhendzevutana eka swifuwana hinkwaswo leswi u swi vonaka. Xana u hlayele swifuwana swingani? Byela mudyondzisi wa wena.

- Xana u na xifuwana? Loko u ri na xona, byela munghana wa wena hi xona.
- Loko u nga ri na xona, byela munghana wa wena leswaku u nga tsakela ku va na xifuwana xa njhani kumbe hikwalaho ka yini u nga lavi xifuwana.

A hi tsaleni

Hi tlilasi endlani nxaxameto wa tinxaka hinkwato ta swifuwana leswi mi nga swi voniki exifanisweni. Kopunulani laha leswi mudyondzisi wa n'wina a swi tsalaka eka bodo.

Siku:

A hi endleni

Dirowa xifuwana xin'wana
na xin'wana lexi u xi
tsakelaka – u nga anakanya
hi xifuwana xin'wana na
xin'wana lexi u nga tsakelaka
ku va na xona.

Tirhisa vumba ku endla
xifuwana xa wena.

A hi tiololeni

Titolovete ku hoxa no khoma bolo.

- Hi mavoko hinkwawo hoxela bolo ya thenisi emoyeni. Yi khome hi mavoko mambirhi.
- Sweswi yi hoxele emoyeni hi voko rin'we u tlhela u yi khoma hi voko rolero.
- Sweswi hoxela thenisi ehenhla emoyeni hi voko leri nga riki na matimba u tlhela u yi qhavulela hi voko rolero leri nga riki na matimba.
- Bambisa bolo ya thenisi ehansi hi mavoko mambirhi u tlhela u yi khoma hi mavoko mambirhi.
- Yi bambise hi voko rin'we u tlhela u yi khoma hi voko rolero.
- Yi bambise hi voko lerin'wana u tlhela u yi khoma hi voko rolero.
- Yimani hi xirhendzevutana kutani u hoxela munhu loyi a nga ekusuhi na wena bolo u tirhisa mavoko hinkwawo.
- Hoxela munhu loyi a nga ekusuhi na wena bolo u tirhisa voko rin'we.
- Tirhisa voko lerin'wana ku hoxela bolo eka munhu loyi a nga ekusuhi na wena eka tlhelo lerin'wana.

Xana a wu swi tiva:

Timbyana to tala ti rhandza ku
tlanga hi bolo. Kambe u fanele ku hatlisa hikuva
timbyana ti rhandza ku vutla bolo
ti tsutsuma na yona.

Mudyondzisi:
Nsajino:
Siku:

Mahlayiselo ya swifuwana

A hi vulavuleni

Swi na nkoka ku hlayisa swifuwana swa hina.

Vulavula na munghana wa wena hi leswi lavekaka eka swifuwana. Titeke wonge u xifuwana lexi munghana wa wena a xi diroweke eka pheji ra II. Anakanya hi leswi u faneleke ku va na swona. U nga anakanya hi swilo swo fana na swakudya na laha u nga ta etlela kona. Sweswi byela munghana. Tlhela u vulavula hi leswi a faneleke ku swi endla loko wo tshuka u vabya.

A hi tsaleni

Engetela (✓) ekusuhi na xilo xin'wana na xin'wana lexi lavekaka eka swifuwana.

Swakudya

☐

Mati

☐

Xisibi xa meno

☐

Ndhawu yo kufumela no oma
yo etlela eka yona

☐

N'anga ya swiharhi
loko xi vabya

☐

Holideyi

☐

A hi endleni

Dirowa vutshamo na swakudya leswi swiharhi leswi swi faneleke ku va na swona. Tsala vito leri hi ri nyikaka vana va swona.

Xiharhi	Swakudya	Vito ra n'wana

Siku:

A hi endleni

Hlaya xivulwa xin'wana na xin'wana kutani u ehleketa hi leswi a wu ta titwisa xiswona na leswi a wu ta swi vula no swi endla. Kombisa leswi a wu ta titwisa xiswona, leswi a wu ta swi vula na leswi a wu ta swi endla. Mudyondzisi u ta mi byela leswaku i mani eka n'wina loyi a faneleke ku swi endla.

- U amukela xifuwana lexintshwa.
- Ximanga xa wena xi nyamalarile.
- Mbyana ya wena yi dyile xitlangiso xa wena lexi u xi rhandzaka ngopfu.
- Munghana wa wena u pfuka mbyana.
- U vona mbyana leyi khiyeleriweke emovheni.

A hi tiololeni

Yingisela mipfumawulo yo hambana leyi mudyondzisi a nga ta mi tlangela yona. Endla wonge u xiharhi lexi fambaka na mpfumawulo wa vuyimbeleri lebyo.

Loko vuyimbeleri byi hatlisa swinene, tlula tanihi hanci.

Loko vuyimbeleri byi hlevetela, papamala tanihi phaphatani.

Loko vuyimbeleri byi ri na huwa, famba tanihi ndlopfu.

Loko vuyimbeleri byi nonoka, famba tanihi xibodze.

A hi vulavuleni

Hlaya leswi tsariweke ehansi ka swifaniso swimbirhi swo sungula. Byela munghana wa wena swin'wana leswi tsakisaka hi swimanga.

Mpfundla i xiphorhi. Meno ya swiphorhi a ya yimi ku kula.

Lembe rin'we ra munhu ri fana na 7 wa malembe ya mbyana. Loko mbyana yi ri na 3 wa malembe, yi na 21 wa malembe ya vanhu.

Loko ximanga xi tsakile, xa ngoromela.

A hi hungaseni

"Kondlo na ximanga". Mudyondzisi wa n'wina u ta vula leswaku i mani loyi a nga ta va ximanga na loyi a nga ta va kondlo. Cincanani swiyimo endzhaku ka nkarhi.

Mahanyelo na vutihlamuleri

A hi hlayeni

Avuxeni, Jabu.
U pfukile?

Avuxeni mudyondzisi. Ndzi
pfukile ndzo vutisa n'wina.

Marito lama ya kombisa mahanyelo lamanene. Mahanyelo ya hina i ndlela leyi hi khomaka vanhu van'wana hayona. Mahanyelo ya hina ya kombeta leswi van'wana vanhu hi va xiximisaka xiswona.

Hi tsakela ku vulavula na munhu loyi a nga na mahanyelo lamanene. Swi kahle ku va na vunghana na munhu loyi a nga na mahanyelo lamanene.

Hi na vutihlamuleri byo khoma vanhu van'wana kahle. Lexi hi xona xivangelo xa leswaku un'wana na un'wana wa hina u fanele ku va na mahanyelo lamanene.

Siku:

A hi vulavuleni

Languta swifaniso. Tlhela u hlaya marito lama nga endzeni ka mabokisi. Vulavula na munghana wa wena hi swifaniso leswi. Vulavula hi mahanyelo lamanene na mahanyelo yo homboloka lama kombisiwaka hi vana lava.

40
Kotara ya 3 – Vhiki ra 4

Vutihlamuleri byin'wana

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi landzelaka kutani u hlaya swivulwa leswi nga endzeni ka mabokisi. Dirowa ntila wu ya eka vutihlamuleri lebyi fambaka na xifaniso xin'wana na xin'wana.

Ndzi pfuna ku hlayisa yindlu ya ka hina yi tshama yi basile.

Ndzi munghana wa kahle naswona ndzi pfuna van'wana.

Ndzi kombisa ndyangu wa ka hina leswaku ndza wu rhandza.

Ndzi tlanga kahle hi switlangiso swa munghana wa mina.

Ndza tihlayisa ndzi tlhela ndzi hlayisa swilo swa mina.

Ndzi pfuna tatana ku deka tafula.

A hi tlangeni

Encenyeta mahanyelo lamanene na vutihlamuleri laha u:

- xewetaka vanhu lava u va tivaka na lava u nga va tiviki
- kumbe u yimelaka nkarhi wa wena
- kumbe u yingiselaka munhu hi vukheta
- kumbe u avelanaka swo karhi na un'wana
- kumbe u kombisaka vunghana eka munhu un'wana
- kumbe u tshembeka hi xanchumu
- kumbe u kombisaka ku xixima nhundzu ya van'wana
- kumbe u kombisaka ku xixima van'wana

Siku:

Hi mintlawe encenyetani mahanyelo lamanene na vutihlamuleri mayelana na:

- mindyangu ya ka n'wina
- kumbe mintirho ya n'wina ya xikolo
- kumbe mintirho ya n'wina ya le kaya
- kumbe swakudya leswi mi swi amukelaka siku rin'wana na rin'wana
- kumbe swiambalo leswi mi swi ambalaka
- kumbe switlangiso swa n'wina
- kumbe vanghana va n'wina

A hi endleni

Dirowa xifaniso xa wena u ri karhi u kombisa vunghana eka van'wana.

A hi tiololeni

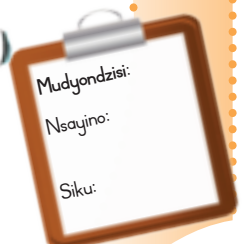
Yingisela loko mudyondzisi wa wena a ku lerisa ku tlula, ku tsutsuma kumbe ku kasa. U ta ba xitswiriri a nga si nyika xileriso xin'wana na xin'wana lexintshwa.

Famba hi ku hatlisa kumbe hi ku nonoka loko mudyondzisi wa wena a ku byela ku endla sweswo.

A hi tlangeni

Tlanga tsheretshere hi nenge lowu nga riki na matimba. Hi wahi mahanyelo lamanene lama nga na nkoka loko u tlanga tsheretshere?

Xivangelo xo lava swimilana

A hi vulavuleni

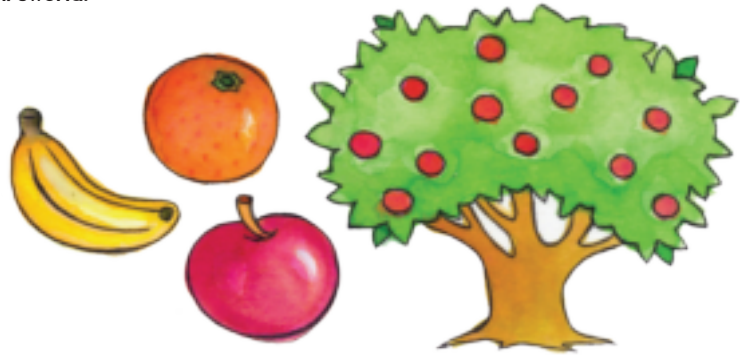

A hi hlayeni

Languta etlhelo ka wena. Eka swilo leswi u swi vonaka hi swihi leswi humaka eka swimila? Vulavula na munghana wa wena kutani mi vona leswaku mi nga ehleketa hi swingani. Byelani mudyondzisi leswaku hi swihi swimila leswi mi ehleketeke hi swona.

Swimilana swin'wana na mirhi swi hi nyika ndzhuti.

Swimilana swin'wana swi hi nyika juzi na swakudya.

Swimilana swin'wana na mirhi swi nyika swiharhi vusirhelelo.

Swimilana swin'wana swi hi nyika swiluva swo sasekisa makaya ya hina.

Siku:

Hi fanele ku va na byanyi
etimbaleni ta hina ta mintlangu.

Hi tirhisa vutiya ku
endla swiambalo.

Hi tirhisa tinhlanga ku endla
tibasikiti na malwangu.

Hi tirhisa swimila na mirhi ku
endla fanichara.

A hi vulavuleni

Kun'we na munghana wa wena, hlawulani tindlela tinharhu
ta nkoka leti hi tirhisaka swimilana hatona.

Xana hi nga dlaya swimilana loko hi swi tirhisa ngopfu?

Vulavulani hi xivutiso lexi hi tlilasi.

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

42
Kotara ya 3 – Vhiki ra 5

Leswi swimilana swi langutekisaka xiswona

A hi tsaleni

Swimila swi vumbiwa hi swiyenge swo hambana. Tirhisa marito yo huma emabokisini ku fungha swimila leswi. Ringanisa marito ya wena na ya munghana wa wena.

timitsu

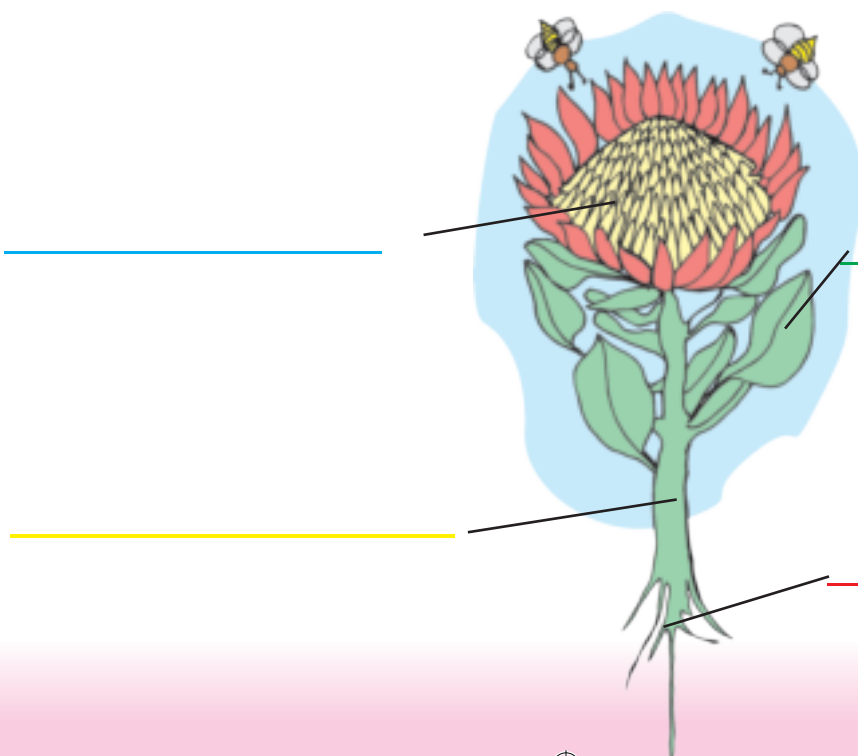
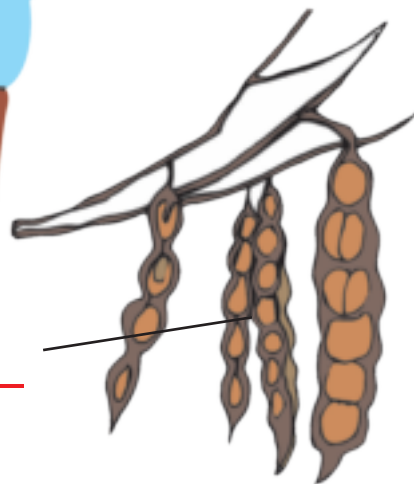
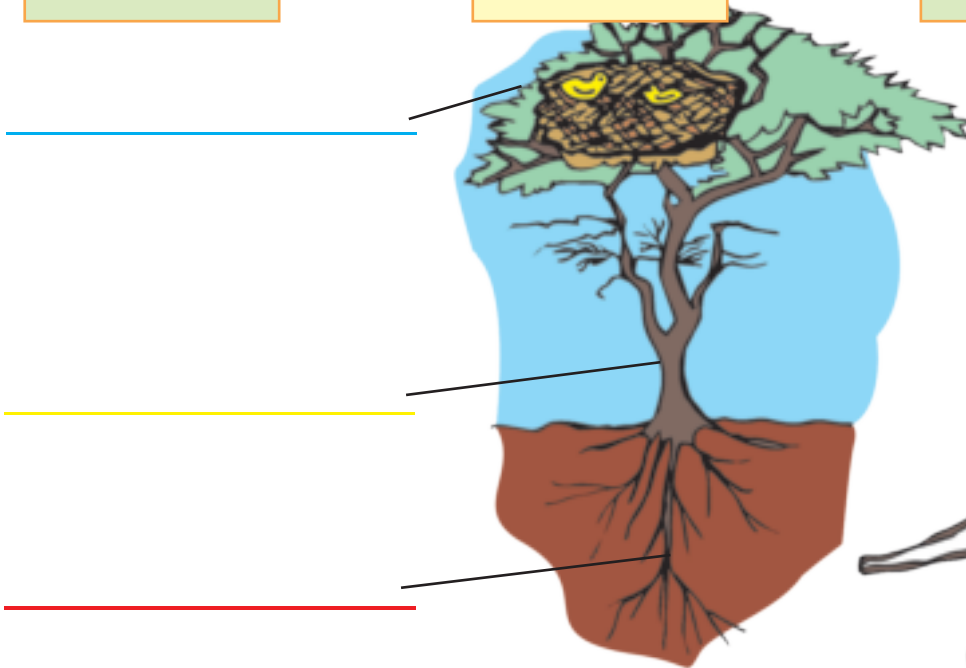
nsinya

tluka

xiluva

makamba

nsinya

Siku:

A hi tiololeni

Avanyisa tlilasi ku ya hi swifufunhunu swa xirhapa na vatirhi va xirhapa.

- Vatirhi va xirhapa va fanele ku ringeta ku sivela kumbe ku khoma swifufunhunu.
- Cincanani swiave endzhaku ka 2 wa timinete.
- Vuyelelani ko hlayanyana.

A hi tlangeni

Tlangani xitumbelelana.

Swifufunhunu swi tumberile ehansi ka swimilana kumbe endzhaku ka swimilana kasi vatirha-xirhapa va fanele ku hatla va swi kuma swi nga si dya swimilana hinkwaswo.

A hi vulavuleni

Swimilana swa tinxaka to hambana swi languteka swi hambana. Kambe swa fana hi tindlela to tala. Languta swifaniso leswi. Vulavula na munghana wa wena hi swimilana.

Xana hi swihi leswi fanaka naswona hi swihi leswi hambanaka?

A hi endleni

Dirowa kumbe u penda xitsotso kumbe xivumbiwa lexi lavaka ku dya ximilana xa wena xa nyawa. A swi bohi leswaku xi va xitsotso xa ntiyiso. Tirhisa ku anakanya ka wena. Dirowa kumbe u penda hi mintila leyi vonakaka na swivumbeko.

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

43

Kotara ya 3 – Vhiki ra 6

Timbewu na laha ti humaka kona

A hi hlayeni

Swimilana swin'wana swi na mbewu leyi tumbeleke eswiluveni kumbe emihandzwini.

Hi nga tlhela hi byala timbewu leti leswaku ku ta mila swimilana swintshwa,

Timbewu ti huma kumbe ti wa eswimilanini leswaku ku ta mila swimilana leswintshwa.

Timbewu tin'wana ti hangalasiwa hi moya kumbe hi vanhu, switsotso na swiharhi swin'wana. Makamba man'wana ya mbewu ya dyiwa hi swinyenyana kasi swiphemu swo nonoha swi salela eka thyaka ra swona. Timbewu to hangalasiwa hi ndlela leyi ti wela kun'wana kutani ti sungula ku mila kwalaho.

A hi vulavuleni

Xana timbewu ti hangalasiwile hi mukhuva wihi eka xifaniso xin'wana na xin'wana laha henhla? Mbewu yin'wana na yin'wana yi fanela ku va njhani leswaku yi kota ku hangalasiwa hi mukhuva lowu? Bula na munghana wa wena.

Loko u lava ku byala swimilana swa wena hi timbewu, u nga tirhisa timbewu ta swimilana swa le xirhapani xa wena. Kumbe u nga xava mbewu evhengeleni.

A hi vulavuleni

Dyondza xitlhokovetselo lexi na ku tshombonyoka.

Vutomi endzhaku ka ximilana

Leyi i mbewu leyitsongo swinene:
A hi yi byaleni emisaveni hi ku hatlisa!
Yi humesa nsinya na xiluva xa risema
ra kahle hinkwako. Tinyoxi ta bizi ti
mbvuruma exiluveni –
Ku nga ri khale xiluva lexo saseka
xa fa. Kambe u nga vileli
hambi ku rila.

A hi tiololeni

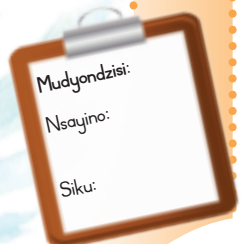
Tiphine hi ku tshombonyoka loku.

Khoma duku kumbe lente ya mihlovohlovo hi
voko ra wena ra matimba. Fambisa voko ra
wena, vumba tipatironi to hambana emoyeni
kumbe ehansi hi duku kumbe lente. Rhanga
hi ku tirhisa voko leri nga na matimba
endzhaku u tirhisa voko leri nga riki na
matimba. U nga tlhela u swi endla ku ya hi
mpfumawulo wa risimu.

Loko ku ri na murhi, vonani leswi hi nga wu tirhisisa xiswona eka
ku tlanga. Chinginyani entambhyini leyi boheleriweke swinene.
Rhanganani hi ku tirhisa mavoko hinkwawo kutani mi chinginya hi
mavoko lama nga na matimba kutani u landzela hi voko leri nga
riki na matimba.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Tirhisa ngoti, duku
kumbe lente.

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

44

Kotara ya 3 – Vhiki ra 6

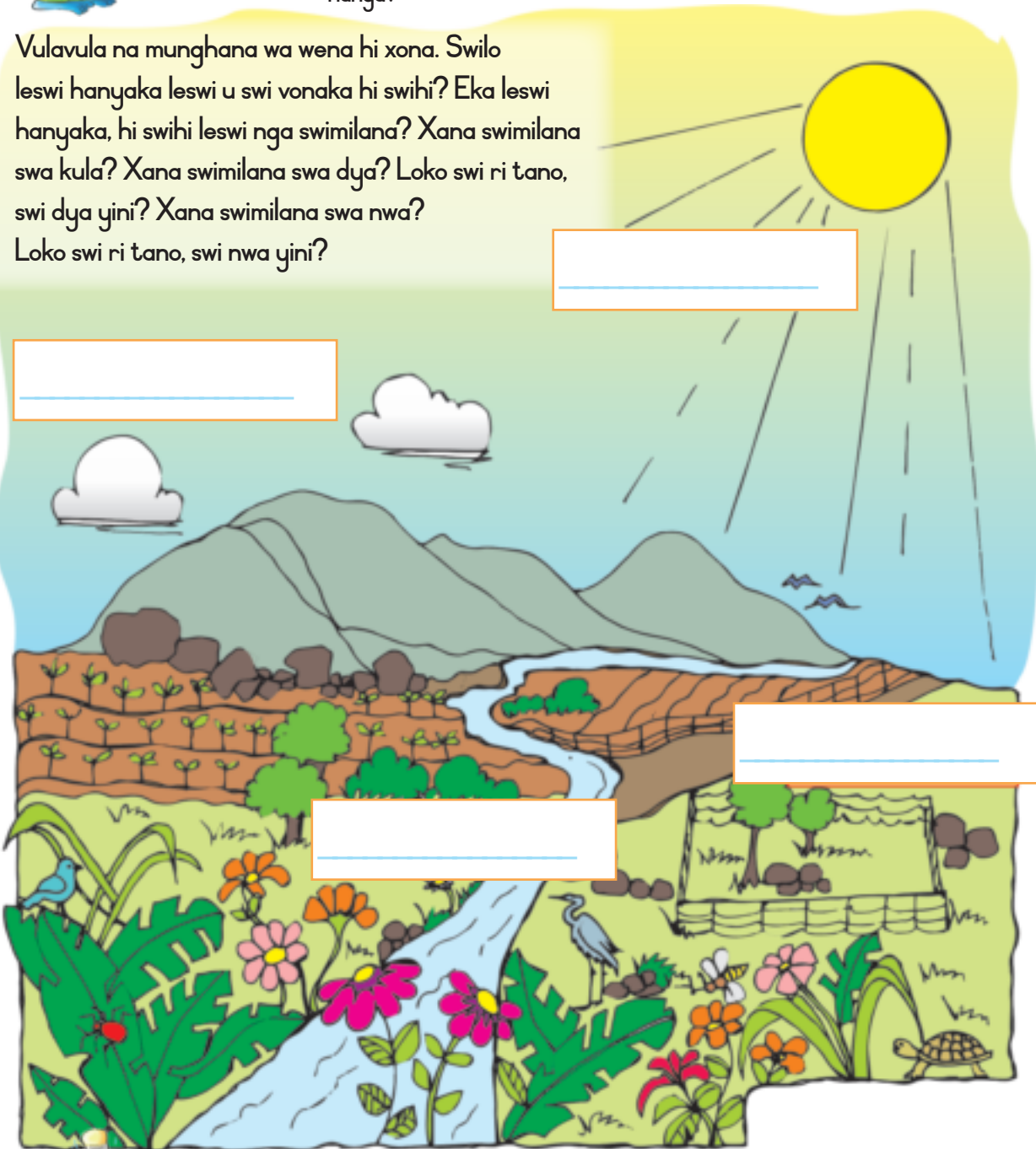
Leswi lavekaka leswaku ximilana xi kota ku kula

A hi vulavuleni

Languta xifaniso lexi landzelaka. Xana swilo hinkwaswo leswi nga eka xona swa hanya?

Vulavula na munghana wa wena hi xona. Swilo leswi hanyaka leswi u swi vonaka hi swihi? Eka leswi hanyaka, hi swihi leswi nga swimilana? Xana swimilana swa kula? Xana swimilana swa dya? Loko swi ri tano, swi dya yini? Xana swimilana swa nwa? Loko swi ri tano, swi nwa yini?

A hi tsaleni

Tsala rito rin'wana na rin'wana ra lama landzelaka eka xifaniso lexi nga laha henhla ku kombisa leswi lavekaka eka ximilana leswaku xi kota ku kula.

ku vonakala

mati

swakudya swo aka miri

moya

A hi endleni

Swa olova ku byala ximilana xa wena.
U ta byala ximilana xa nyawa.

Siku:

U ta fanela ku va na:

Landzelela magoza lama:

Goza ra 1:

Funengeta 3 wa tinyawa exikarhi
ka 2 wa maandlalo ya vutiya. Swi
veke endzeni ka sosara kumbe
xikotlolo lexi nga riki na nchumu.

mati

tinyawa

xikotlolo

vutiya

Goza ra 2:

Chela mati eka
vutiya kutani u
tiyisisa leswaku
byi tsakamile na le
ndzeni.

Goza ra 3:

Veka sosara kumbe
xikotlolo efasitereni
kumbe xi veke laha
ku nga na masana
ya dyambu.

Goza ra 4:

Endzhaku ka
masikunyana,
languta leswi ximilana
xa wena xi kurisaka
xiswona. Xi chelete
kan'we hi vhiki.

Siku ra 1

Siku ra 2

Siku ra 3

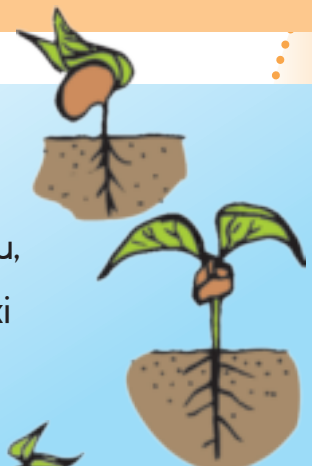

Siku ra 4

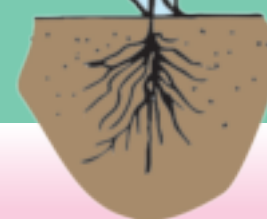
Goza ra 5:

Loko ximilana xa
wena xi ri na timitsu,
u nga xi teka u ya xi
byala emisaveni.

Goza ra 6:

Cheleta ximilana xa wena nkarhi na
nkarhi. Endzhaku ka mavhikinyana, u ta
kota ku kha tinyawa ta wena.

Swakudya leswi hi swi dyaka

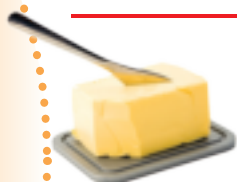
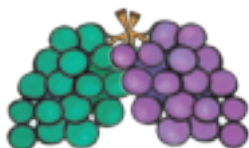
A hi hlayeni

Swakudya leswinene swa hi fambisa tanihi petirolo leyi fambisaka movha. Hi fanele ku kuma swakudya swa rihanyu lerinene leswaku hi ta kota ku endla leswi hi faneleke ku endla swona na leswaku hi tikuma hi ri eka xiyimo xa kahle swinene. Swakudya swa rihanyu lerinene swi hi nyika matimba no pfuna leswaku hi kota ku kula.

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi. Tsala vito ra xakudya xin'wana na xin'wana ehansi ka swifaniso.

A hi tsaleni

Hi swakudya swilo leswi u tsakelaka ngopfufu? Hi swihi swakudya leswi u nga swi tsakeriki ngopfufu? Swi tsale ehansi ka nhlokomhaka leyi faneleke. Hlawula eka swifaniso leswi nga laha henhla.

Swakudya leswi ndzi swi tsakelaka	Swakudya leswi ndzi nga swi tsakeriki

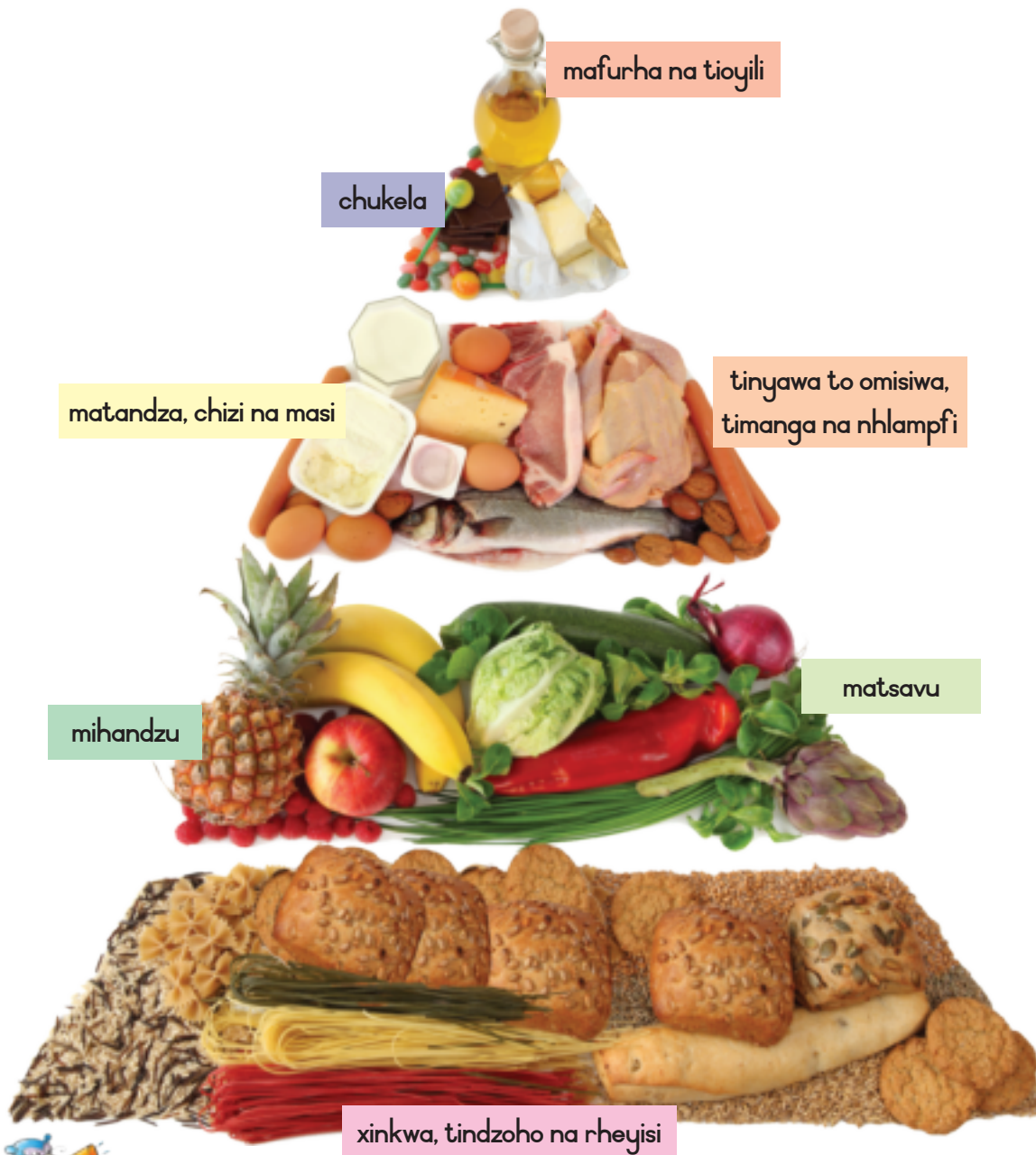
Siku:

A hi hlayeni

Hi nga avanyisa swakudya hi 7 wa mintlawwa.

U fanele ku dya swakudya leswi nga ehansi nkarhi na nkarhi. U nga dya na swakudya leswi nga ehenhla kambe ku nga ri nkarhi hinkwawo.

A hi vulavuleni

Bulani hi tllasi.

Hikwalaho ka yini hi fanele ku dya swakudya leswitsongo swo huma eka xiyenge xa le henhla xa xifaniso na swo tala swo huma eka xiyenge xa le hansi?

46

Kotara ya 3 – Vhiki ra 7

Laha swakudya swi humaka kona

A hi hlayeni

Swakudya swo tala swi huma emapurasini. Swikumiwa swa nkoka swi endliwa emapurasini kutani swi tlhela swi tirhisiwa ku endla swakudya swin'wana swo tala.

Xinkwa na tisirili swi huma eka koroni.

Hi kuma matandza na nyama eka tihuku.

Mihandzu yi kumeka emirhini na le swimilanini.

Hi kuma masi na nyama eka tihomu.
Hi endla yogati na chizi hi masi.

Hi tirhisa mavele ku endla mapa.

Vulombe byi huma eka tinyoxi.

Chukele ri huma eka mova.

Hi kuma nyama na bekoni
eka tinguluve

Hi nga byala matsavu eswirhapeni
swa hina.

A hi endleni

Yimbelelani
risimu leri na
mudyondzisi wa
n'wina.

Hure hure hure hure,

Hina hi tsakile,

Manana u swekile vuswa na xixevo,

U ta sweka na makwembe, makwembe a veka potweni,

U ta sweka na tinyawa, tinyawa a veka potweni!

U ta sweka na swifaki, swifaki a veka potweni.

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

47

Kotara ya 3 – Vhiki ra 8

Swakudya leswinene na leswi onhaka rihanyu

A hi hlayeni

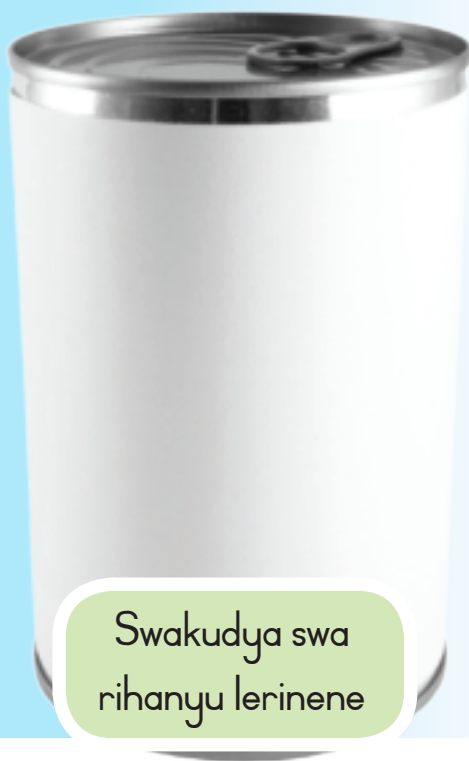
Swakudya leswi hi swi rhandzaka a hi leswi nga hi lulamela nkarhi hinkwawo. Nkarhi wun'wana hi tsakela leswi nga onhaka rihanyu ra hina. Nkarhi wun'wana a hi tsakeli leswi nga leswinene eka hina.

Nchumu wa kahle lowu hundzeletiwaka a wu kahle. Kutani swakudya leswinene swo tala na swona a swi kahle eka wena. Swi nga onha rihanyu ku dya ngopfu xin'wana na xin'wana. Dyana ku fikela loko u twa u xurhile. U nga yi emahlweni no dya hikuva u rhandza xanchumu.

A hi endleni

Tsema swifaniso swa swakudya swa rihanyu lerinene na leswi onhaka rihanyu eka timagazini kutani u swi damarheta eka mathini lama faneleke. Loko u nga kumi swifaniso, dirowa swakudya.

Swakudya swa rihanyu lerinene

Swakudya leswi onhaka rihanyu

Siku:

A hi tsaleni

Tirhisa leswi u swi dyondzeke hi swakudya
ku kota ku tsala menyu wa wena.

Swifihlulo

Lanci

Xilalelo

A hi endleni

Hi ta endla saladi ya mihandzu.
Landzelela swiletelo leswi nga laha hansi.

U ta fanela ku kuma:

- Mihandzu yo hambana
- Juzi ya mihandzu
- Ayisikhirimi kumbe khirimi
- Xikotlolo lexikulu

Landzelela magoza lama:

- Hlantswa mihandzu.
- Yi vandle loko swi fanerile (tanihi malamula).
- Yi tsemelele yi va swiphemu leswitsongo.
(Kombela munhu lonkulu leswaku a ku pfuna.)
- Hlanganisa mihandzu endzeni ka xikotlolo.
- Tiphine hi saladi yi ri yoxe kumbe yi ri na
ayisikhirimi kumbe khirimi.

Ku hlayisa swakudya

A hi hlayeni

Languta swifaniso leswi landzelaka.

KHALENDARA 2015

NDZATI

MS	RV	RN	RV	RT	MQ	S
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27

A hi vulavuleni

XAVISA KU NGA SI HUNDZA SIKURA 22 MAWUWANI 2015

Xana u lemuka yini hi masiku ya n'hwetl?

Xana hi nga ya emahlweni hi dya swakudya? Xana u vona wonge ku humelele yini eka swakudya leswi?

A hi hlayeni

Swakudya swintshwa a swi tshami swi ri tano eka nkarhi wo

leha. Mihandzu na matsavu man'wana ya hatla ku vuna no bola. Nyama, nhlampfi na swendliwa swa masi swi ta bola. Kutani a hi nge swi koti ku swi dya. Xana hi nga endla yini leswaku swi tshama nkarhi wo leha swi ri swintshwa? Ndhawu yo hlayiseka leyi swi nga vekiwaka eka yona hi le ndzeni ka xigwitsirisi. Kambe swakudya swin'wana swi nga onhaka loko swi gwitsirisiwile kumbe swi vekiwa efirijini nkarhi wo leha. Ku na tindlela tin'wana to hlayisa swakudya leswaku swi tshama swi ri swintshwa.

Siku:

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi landzelaka. Vulavula na munghana wa wena hi swona. Hi tihi tindlela to hambana to hlajisa swakudya? Xana ku na tindlela tin'wana leti nga sivelaka swakudya leswaku swi nga onheki? Vulavula na munghana wa wena hi tona. Nyika tlilasi swikombiso.

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi nga laha hansi kutani u hlaya marito lama nga endzeni ka mabokisi. Kutani tsala rin'we ra marito lama ehansi ka xifaniso xin'wana na xin'wana lexi fanelaka rito.

Leswi
gwitsirisiweke

Leswi cheriweke
ethinini

Leswi khusiweke

Swintshwa

Mudyondzisi:
Nsajino:
Siku:

49

Kotara ya 4 – Vhiki ra 1

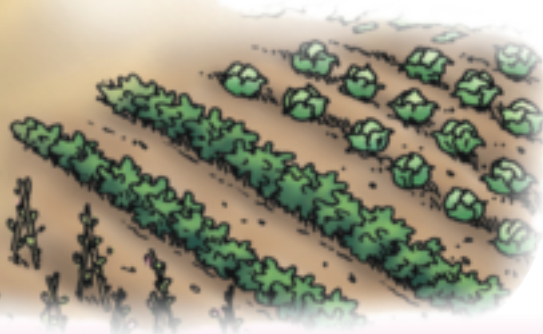
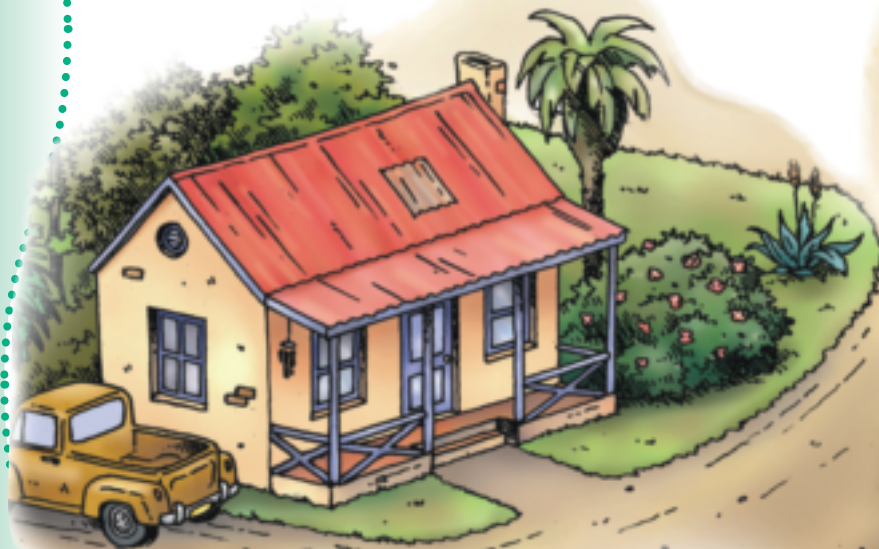
Tinxaka ta tiyindlu (1)

A hi vulavuleni

Kaya ra wena i ndhawu leyi u tshamaka eka yona.

EAfrika-Dzonga vanhu va tshama emakaya yo hambana hambana. Xana yin'wana na yin'wana ya tiyindlu leti landzelaka u nga yi kuma kwihi?

Siku:

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi nga laha hansi. Vulavula na munghana wa wena hi swilo leswi fanaka eka tiyindlu hinkwato. Kutani vulavulani hi leswi hambanaka. Hi swihi leswi nga tala, leswi fanaka kumbe leswi hambanaka?

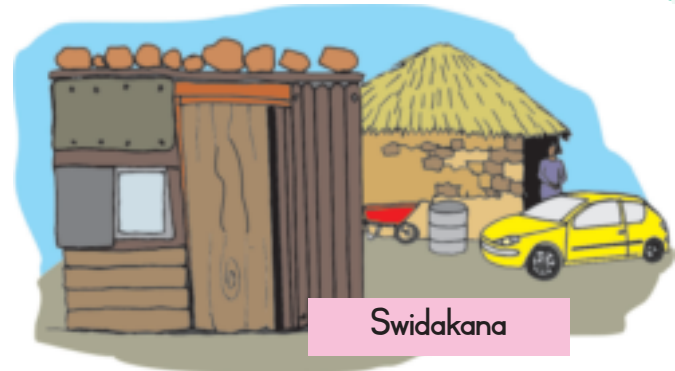
Tifulete

Tiyindlu ta ntlovelo kumbe tiyindlu ta swithezi.

Tikharavhani na matende

Swidakana

Tiyindlu ta xintu

Tiyindlu ta pfumala swithezi

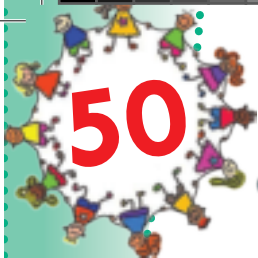

A hi endleni

Tirhani hi ntlawa. Kumani bokisi ra tintanghu kumbe muhlovo wun'wana wa bokisi. Ri pendeni leswaku ri languteka ku fana na yindlu.

Endla modlele wa xifaniso xa wena hi vumba (kumbe dowu yo tlangisa) u ri karhi u endla xanchumu ehandle ka yindlu.

Kotara ya 4 – Vhiki ra 1

50

Tinxaka ta tiyindlu (2)

A hi endleni

Anakanya hi tinxaka ta makaya lama u ma voneke laha u tshamaka kona kumbe eka tindhawu leti u nga tshama u ti endzela. Dirowa swifaniso swa tinxaka timbirhi ta makaya lama u ma voneke.

A hi vulavuleni

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina u ta
yingisela mavonele ya
n'wina.

Endlwini ya kahle yi tlhela yi tiya a hi twi xirhami ngopfu kumbe ku hisa ngopfu. A hi twi mpfula kumbe moya. Vanhu van'wana a va sirhelelekangi.

Vulavula na munghana wa wena hi leswi vanhu va tisirhelerisaka xiswona loko va nga tshami etindlwini.

A hi tiololeni

- Ololoxela mavoko ehenhla swinene ku kota ku penda lwangu ra yindlu ya wena.
- Khinsama leswaku u kota ku byala swimilana exirhapeni xa wena.
- Ololoxa mavoko ya wena swinene leswaku u kota ku pfula mafasitere ya yindlu ya wena. Endzhaku pfala mafasitere hinkwawo.
- Korhama leswaku u kota ku tsuvula nhova exirhapeni xa wena.
- Kukula hi nkukulo wo leha.
- Hlantswa mafasitere hi lapi.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:

Yingisela mpfumawulo lowu mudyondzisi wa n'wina a wu tlangaka eka xigubu. Fambisana na ku ba loku ka xigubu. Loko mudyondzisi a cinca mabelo, cinca rivilo ra ku tshombonyoka ya wena. Yingisela kahle!

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

Leswi tiyindlu ti endliweke hi swona

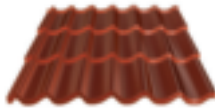

A hi vulavuleni

Hi tirhisa swilo swo tala swo hambana hambana ku aka tiyindlu. Languta swifaniso leswi nga laha hansi.

switina

tithayilese

mazingi

semendhe

tinhlanga

nghilazi

tipala

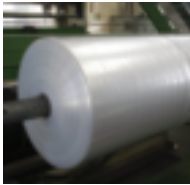
mapulanga

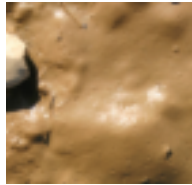
maribye

seyila

pulasitiki

vumba/ridaka

nsimbhi

madzovo

sava

Vulavula na munghana wa wena hi swilo swo aka swo hambana hambana.

Hi swihi leswi humaka efemeni?

Xana leswin'wana swi huma kwihi?

Byela tlilasi leswaku tiyindlu leti u ti vonaka loko u ta exikolweni ti endliwile hi yini.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina a nga endla nxaxameto ebodweni.

A hi endleni

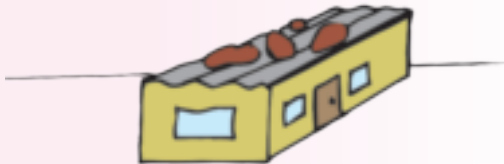
Eka rixaka rin'wana na rin'wana ra yindlu, dirowa ntila wo ya eka swilo leswi yi endliweke hi swona.

Siku:

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina u ta teka tibuku ta n'wina to tirhela leswaku a ti languta.

Rixaka ra yindlu

Swilo swo aka

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

Tiyindlu leti faneleke maxelo yo hambana

A hi hlayeni

Tiyindlu ti sirhelela vanhu eka swiyimo swa maxelo yo hambana. Ti nga hi sirhelela eka mumu. Ti tlhela ti hi sirhelela eka xirhami, moya na mpfula.

Xana a wu swi tiva leswaku vanhu lava tshamaka ematikweni lama titimelaka swinene va fanele ku aka tiyindlu to hlawuleka to fana na leyi nga laha hansi? Tiyindlu leti ti fanele ku va kufumeta loko ku wa gamboko.

Lowu i mepe wa Greenland, tiko ra xirhami swinene.

Leyi i igilo.

Van'wana vanhu va Vainiyuwiti lava tshamaka etindhawini ta Arctic laha ku nga na gamboko yo tala swinene na ayisi, va aka tiyindlu to tshama eka tona hi vuxika hi tibuloko ta ayisi. Ayisi yi susa xirhami. Tiyindlu leti ta vutumbelo ti vitaniwa tiigilo.

Siku:

A hi endleni

Hi mintlawa kombisani leswi mi nga akisaka xiswona yindlu.
Kanelani leswaku ku ta va yindlu ya njhani.

Xana mi ta tirhisa yini swo aka hi swona?

I mani loyi a nga ta endla sweswo?

Ku ta twala mpfumawulo wa njhani?

Tirhisani man'wana ya marito
lama landzelaka.

swidakana

nyangwa

tiyindlu ta ntolovelo

tiyindlu ta ntolovelo
kumbe tiyindlu ta
swithezi

tiyindlu ta xidachi ta
le Kapa

switina

khumbi

pende

tifulete

lwangu

chimele

fasitere

semendhe

A hi hlayeni

Hlaya xitlhokovetselo lexi xa
ku encenyeta ka wena:

Aka, aka yindlu ya wena leyintshwa!

Tisa switina, pima khumbi rero

Belela swipikiri, hundzuluxa

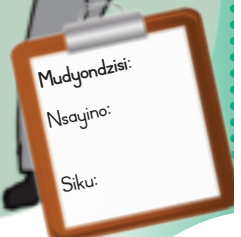
xikurufu – Nyika vusirhelelo eka dyambu.

Aka, aka yindlu ya wena leyintshwa!

Tisa sava, mavanti na tithaye

Tisa mati, hlanganisa

semendhe – Nyika vusirhelelo
eka mpfula.

Ku kuma tindhawu na swilo (1)

A hi hlayeni

Ku na tinxaka ta mimepe yo hambana. Ku kota ku hlawula mepe lowu faneleke hi fanele ku swi tiva leswaku hikwalaho ka yini hi lava ku tirhisa mepe. Mimepe ya switarata yi hi pfuna ku kuma switarata na tindhawu edorobeni. Varimi va rhandza mimepe leyi kombisaka swilo swo tanihi madamu, milambu na swintshabyana.

A hi endleni

Vulavulani hi swivutiso leswi landzelaka na munghana wa wena. Dirowani xirhendzevutana eka tindhawu leti nga eka xifaniso lexi nga eka mapheji lamambirhi.

Siku:

Xana u nga ti kuma kwihi tibuku to hlaya?

Xana vukhamba u nga byi vika kwihi?

Xana u nga ya kwihi loko u vabya?

Xana u nga xava swakudya kwihi?

Xana bazi u nga ri yimela kwihi?

Xana u nga tsemakanya patu kwihi hi ndlela yo hlayiseka?

Nhlamuselo ya mudyondzisi:

Mudyondzisi wa n'wina u ta hlaya hi yin'weyin'we kutani u nga kuma nhlamulo.

Ku kuma tindhawu na swilo (2)

A hi vulavuleni

Languta eka mepe wa swifaniso wa ndlela leyi Jason a fambaka hi yona ku suka ekaya ku ya exikolweni xa vona.

Hlamusela munghana wa wena leswaku hi yihi ndlela leyi Jason a fambaka ha yona. Tirhisa man'wana ya marito lama:

ehenhla

hundza

etlhelo ka

henhla

hansi

Hi yihi ndhawu leyi munghana wa Jason wa bofu a nga tsemakanyaka patu hi ndlela leyi nga hlayiseka?

Nhlamuselo ya mudyondzisi:

Mudyondzisi wa n'wina u ta fambafamba etlilasini. Byela mudyondzisi wa wena loko u vona onge munghana wa wena u hlamuserile ndlela hi mfanelo.

A hi tiololeni

- Veka ntambhu yo leha ehansi.
- U ta famba "egondzweni" leri.
- Famba u ya emahlweni, famba hi xindzhaku no ya ematlhelo ekusuhi na ntambhu.
- Famba etlhelo ka ntambhu u ya emahlweni, mavoko ya wena ya ri ehenhla ka nhloko ya wena.
- Famba etlhelo ka ntambhu hi xindzhaku, mavoko ya wena ya ri endzhaku ka nhlana wa wena.
- Famba u ya ematlhelo ekusuhi na ntambhu, mavoko ya ri exisutini xa wena.

Siku:

A hi hlayeni

Xana u tirhe njhani? Loko u swi kotile ku endla ku tshombonyoka kahle, khalara xikandza lexi n'wayitelaka. Loko u nga swi kotangi ku endla ku tshombonyoka, khalara xikandza xo tsana. Loko u swi kotile ku endla yin'wana ya ku tshombonyoka, khalara xikandza xa le xikarhi.

A ndzi swi kota ku famba ndzi ya emahlweni na le ndzhaku etlhelo ka ntambhu.			
A ndzi swi kota ku famba ndzi ya ematlhelo ekusuhi na ntambhu.			
A ndzi swi kota ku famba ndzi ya emahlweni etlhelo ka ntambhu mavoko ya mina ya ri ehenhla ka nhloko ya mina.			
A ndzi swi kota ku famba hi xindzhaku etlhelo ka ntambhu mavoko ya ri enhlaneni wa mina.			
A ndzi swi kota ku famba ematlhelo ekusuhi ka ntambhu mavoko ya ri exisutini xa mina.			

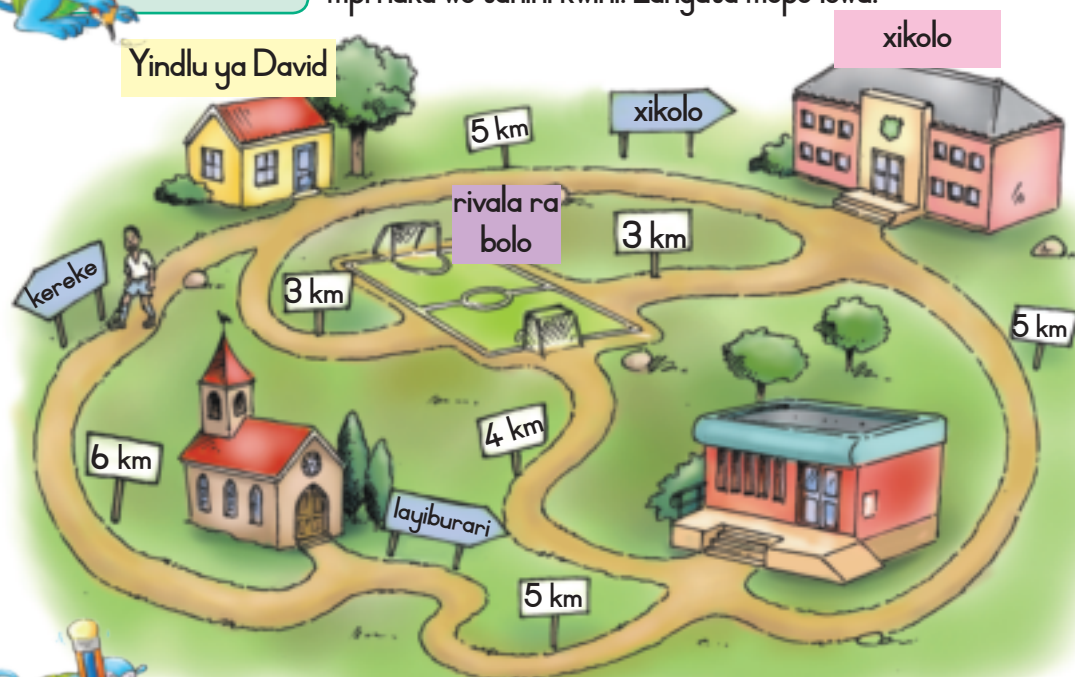

Ku kuma ndlela

A hi tsaleni

Mimepe ya swifaniso yi hi pfuna ku vona leswaku tindhawu ti avane hi mpfhuka wo tanihi kwihi. Languta mepe lowu.

A hi tsaleni

Hlamula swivutiso leswi landzelaka. U nga kombela munghana wa wena leswaku a ku pfuna.

Dirowa xirhendzevutana laha u vonaka **km**.

Xana u na swirhendzevutana swingani?

David u famba ku suka exikolweni ku ya elayiburari.

Xana u vona yini ekusuhi na layiburari?

Xana u vone mfungho wa yini endleleni?

Xana David u fambile mpfhuka wo tanihi kwihi?

Xana David u vona muako wihi loko a ri erivantini ra le mahlweni ra layiburari?

David u khome hi ndlala. U lava ku ya ekaya. Khalara ndlela yo koma swinene yo suka elayiburari ku ya ekaya ra yena.

Hlamula Ina kumbe E-e:

Xana rivala ra bolo ya milenge ri le kusuhi swinene na kaya ra yena?

Nhlamuselo ya mudyondzisi:

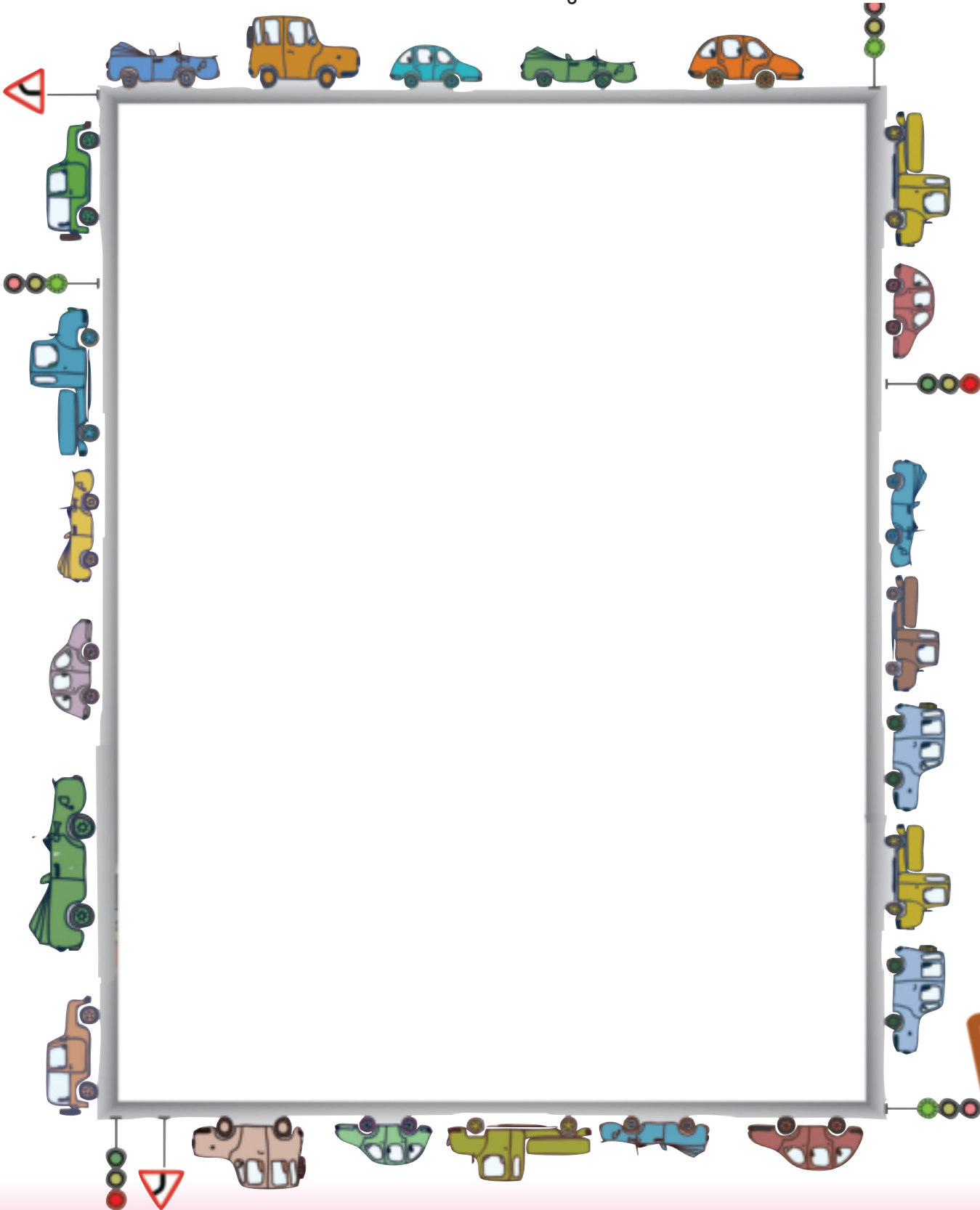
Nkarhi hinkwawo tiyisisa leswaku u kota ku byela mudyondzisi wa wena loko u nga swi koti ku vona swin'wana kahle.

A hi endleni

Siku:

Dirowa mepe wa swifaniso wa ndlela leyi u fambaka hi yona exikarhi ka 2 wa tindhawu. U nga hlawula 2 wa tindhawu tin'wana na tin'wana. Loko u hetile, u nga komba vanghana va wena mepe wa wena. Kombisa mepe wa wena eka munghana wa wena kutani u n'wi pfumelela ku hlamusela ndlela ya wena. Vona loko a hlamusela hi mfanelo. Byela mudyondzisi loko munghana wa wena a hlamuserile hi ndlela leyi faneleke.

A hi endleni

Mudyondzisi wa n'wina u ta ku hlayela xitori xa Musa. Yingisela hi vukheta. Landzelela ndlela ya yena eka mepe wa buku ya wena.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa wena u ta ku hlayela nakambe kutani a ku kombela ku ba xihambano (x) eka tindhawu leti.

Hi Mugqivela Musa u tlanga na vanghana va yena ephakeni (X).

Mixo wun'wana manana wa yena u ri: "Kokwana wa vabya. Ndzi kombela u n'wi yisela swakudya." Musa u teka nkwama lowukulu wa swakudya. Loko a huma hi gede (X) u hlangana na wanuna un'wana. U vula hi rito lerikulu, "Ndza swi vona

Siku:

leswaku u khome swakudya. I swa kokwana wa wena, a hi swona?" Leswi swi chavisa Musa. U famba hi ku hatlisa a kongoma exitichini xa vatimela-ndzilo. Laha u jikela eximatsini (X). Loko a languta endzhaku eka ndlela leyi a fambeke eka yona, u vona wanuna luyani a n'wi landzela hi le ndzhaku. Musa u vona swi antswa ku rhanga hi ku ya ephakeni eka vanghana va yena ku ya kombela ku pfuniwa. Loko a fika elayiburari, u jikela exineneni a ya emahlweni no famba (X).

Eximatsini xa yena u vona xikolo kutani wa xi hundza (X). Switarata swi miyele ngopfu. Musa sweswi u tlulatlula hi ku hatlisa etlhelo ka patu (X). Eku heteleleni u vona phaka. U famba ehenhla ka buloho (X) leswaku a kota ku hlangana na vanghana va yena egedeni! (X)

A hi tiololeni

Sweswi hi ta tlanga ntlangu wo nyiketana.

- Vekani switulu swa n'wina hi xirhendzevutana. Tlangani ntlangu wa "switulu swa vuyimbeleri" — mi ta fanela ku kuma ndlela yo koma swinene yo ya exitulwini.

Matirhisele ya mati: Ekaya na le xikolweni

A hi tsaleni

Hi tirhisa mati masiku hinkwawo. Languta tindlela to hambana leti hi tirhisaka mati hi tona. Ehansi ka xifaniso xin'wana na xin'wana, tsala leswi hi tirhiselaka mati swona. Tirhisa tinhlokomhaka leti landzelaka.

Ku tima mindzilo

Ku tihlambisa

Ku cheleta

Ku pfuna swimilana ku kula

Ku hlantswa swiambalo kumbe swibye

Ku sweka swakudya

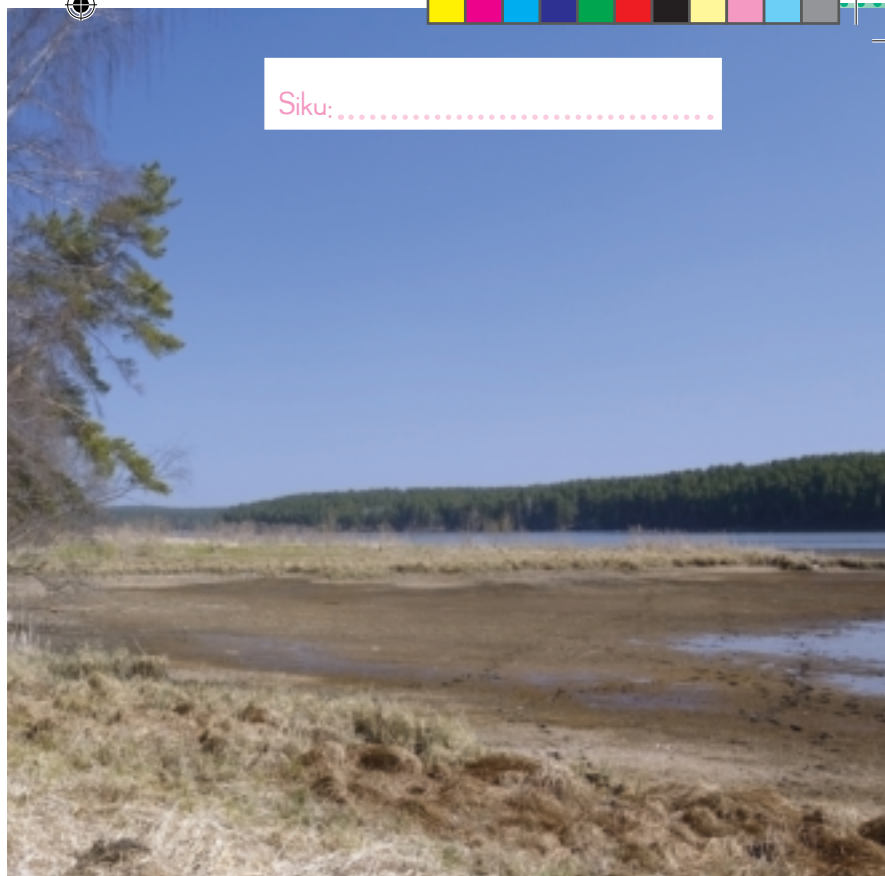

A hi vulavuleni

Vulavula hi tindlela tin'wana leti hi tirhisaka mati ha tona.

Mati ya tsakisa swinene! Hi nga vula swo tala hi mati. Vulavula hi tindlela tin'wana to tala leti hi tirhisaka mati hi tona. Mati ya na nkoka. Vulavula hilaha hi tlangaka hi mati hakona. Xana a ku ta humelela yini loko a hi nga ha ri na mati? Tivisa tlilasi mavonele ya wena.

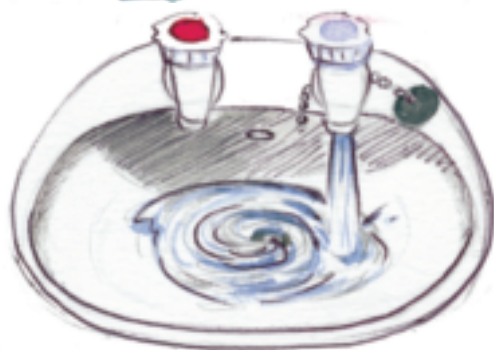

Siku:

A hi tiololeni

Encenyeta leswi landzelaka:

Pompi ya mati lama halakelaka endzeni ka bezini.

Papa ra mpfula leri vumbekaka, leri kulaka kutani eku heteleleni ku na mpfula kutani papa ri nyamalala.

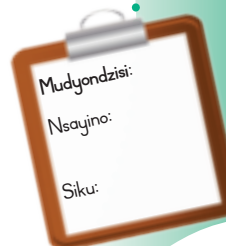

Nambu lowu khulukaka ehenhla ka maribye kutani wu khuluka kahle ehenhla ka sava.

A hi tlangeni

- Tlangani ntlangu wa "Mabakete na mathonsi ya mati".

Tindlela to tlangisa mati

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi landzelaka. Fungha hi (✓) ekusuhi na xifaniso xin'wana na xin'wana lexi eka xona ku hlayisiwaka mati, hi xihambano (✗) ekusuhi na xifaniso xin'wana na xin'wana lexi eka xona ku tlangisiwaka mati.

Siku:

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi u vekeke xihambano eka swona. Hi tlilasi bulani hi leswi vanhu lava nga eswifanisweni va swi endlaka. Vulavulani hi leswi va nga hlalisisaka xiswona mati.

A hi tsaleni

Hlaya swivulwa leswi nga laha hansi. Tsala (✓) eka xin'wana na xin'wana lexi nga hi pfunaka ku hlajisa mati na xihambano (✗) eka xin'wana na xin'wana lexi tlangisaka mati.

	✓ kumbe ✗
Ndzi pfulela mati ya halaka loko ndzi ri karhi ndzi buracha meno.	
A ndzi halati mati lama ndzi hlambeke hi wona kambe ndzi cheleta xirhapa hi wona.	
Madyambu man'wana na man'wana ndzi hlamba hi mati lama tateke bavhu.	
Loko ndzi vona pompi leyi halakaka mati, ndzi yi pfala swinene.	
Hi hlantswa swibye hi mati lama halakaka epompini.	

Mudyondzisi:
Nsayino:
Siku:

Mati lama hlayisekeke na lama nga na khombo

A hi tsaleni

Languta swifaniso leswi. Tsala mfungho wa (✓) ekusuhi na xifaniso lexi kombisaka migingiriko leyi nga hlayiseka. Tsala mfungho wa xihambano (✗) ekusuhi na xifaniso lexi kombisaka migingiriko leyi nga hlayisekangiki.

Siku:

A hi tsaleni

Tsala "fanerile" kumbe "fanelangi" ku hetisa xivulwa xin'wana na xin'wana. Hi ku endlele xikombiso.

Ku nwa mati ya thyaka a swi fanelangi.

Ku khida ematini ya thyaka a swi _____.

Ku nwa mati lama nga endzeni ka mabodhlela swi _____.

Ku nwa mati enambyeni lowu thyakisiweke a swi _____.

Ku nwa mati yo tenga swi _____.

A hi tlangeni

Tlangu na van'wana vambirhi.

- Phokotela mavoko swi fambelana na ku thona ka mati.
 - yo huma epompini hi ku nonoka.
 - yo huma epompini hi ku hatlisanyana.
 - yo huma epompini hi ku hatlisa swinene.
 - hinkwavo va tshama ehansi hi nkarhi wun'we.
- Tlangani ntlangu wun'wana wa ku phokotela mavoko lowu mi wu tivaka.

A hi tiololeni

- Tlula tanihi chela leri humaka ematini lama thyakisiweke.
- Tlula tanihi chela leri humaka ematini yo tenga.
- Tlula tanihi hanci leyi khomeke hi torha yi tsutsumela ku ya nwa mati.
- Tsutsuma swinene leswaku u kota ku suka empfuleni leyi naka swinene.
- Tlula ku suka eka ribye rin'we ku ya eka rin'wana u pela nambu. Pfuna lava nga swi kotiki ku famba.
- Rhendzeleka ndhawu yin'we tanihi mati lama pfuleriweke ebavhini.
- Mudyondzisi u ta khameta loko u fanele ku cincela eka ku tshombonyoka kun'wana.

Ku hlayisa mati yo tenga

A hi hlayeni

Mati ya thyaka ya hi vabyisa.

Hi fanele ku nwa mati yo tenga.

Hi fanele ku tlanga no khida ematini yo tenga.

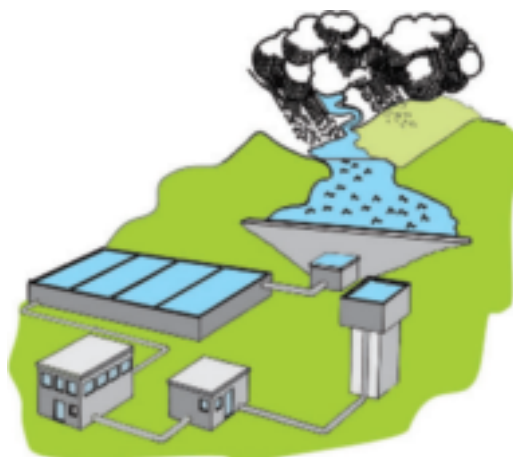

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi landzelaka. Vulavula na munghana wa wena hi ndhawu ya laha mati ya hina yo tenga ya humaka kona. Byela tlilasi leswi u ehleketaka swona. Loko hi tengisa mati, ha wa basisa leswaku ya kumeka ya hlayisekile loko ya nwiwa.

Hi nga nwa mati ya mpfula loko lwangu ra hina na thangi swi basile.

Masipala u tengisa a tlhela a hlayisa mati leswaku hi ta kota ku nwa.

Hi nga virisa mati leswaku hi ya tengisa.

Hi nga sefa mati leswaku hi ya tengisa.

Siku:

A hi endleni

U ta fanela ku va na:

Kombela mudyondzisi leswaku a ku kombisa leswi sefo ya mati yi endlisiwaka xiswona.

Bodhlela ra pulasitiki ra 2 wa tilitara

Sava leri nga basa, leritsongo

Sava leri nga basa, ro khwaxa

Swiribyana leswi nga basa, leswitsongo

Mukwana wo kariha

Vutiya lebyi nga basa

A hi tiololeni

- Tirhisa nkwama wa tinyawa na hupu. Veka hupu ehansi, vadyondzi va yima hi rixaxa leri nga eka mpfhuka wa 5 m ku suka eka hupu. U nga tlhela u tirhisa hupu ya netibolo.
- Mudyondzi un'wana na un'wana u kuma nkarhi wo hoxela nkwama wa tinyawa endzeni ka hupu.

Ku cinca ku suka eka nhlekanhi ku ya eka vusiku

A hi hlayeni

Nhlekanhi na vusiku swa hambana.

Swi languteka hi ndlela yo hambana, hi twa mipfumawulo yo hambana hambana naswona hi endla swilo swo hambana.

Ninhlekanhi hi vona dyambu leri vangamaka. Dyambu ri hi nyika ku vonakala na ku hisa.

Vanhu vo tala va tirha ninhlekanhi kasi hina hi ya exikolweni ninhlekanhi.

A hi tsaleni

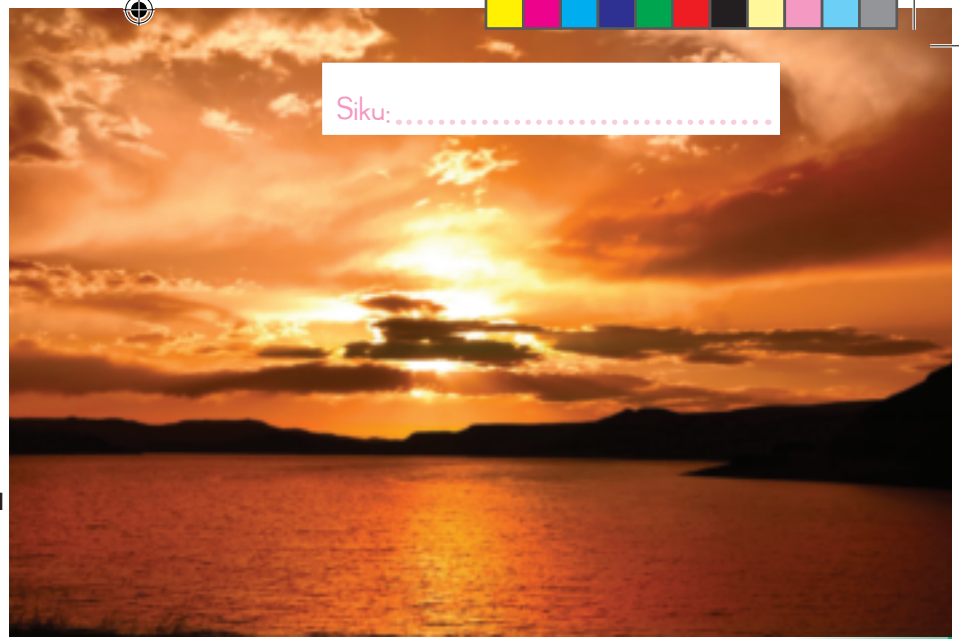
Languta swifaniso kutani u vulavula na munghana wa wena hi swona. Xana i swifaniso swa ninhlekanhi kumbe i swa nivusiku? Tsala "Nhlekanhi" kumbe "Vusiku" ehenhla ka xifaniso lexi faneleke.

A hi hlayeni

Nimadyambu dyambu ra pela.
Ku va na xinyami kutani hi kota
ku vona n'weti na tingeleti. Hi
fanele ku tirhisa timboni leswaku
hi kota ku vona leswi hi endlaka
swona.

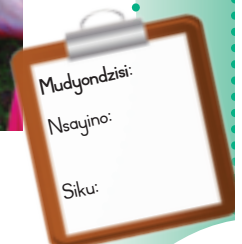

Nivusiku ku titimela ku
tlula ninhlekanhi. Vunyingi
bya hina ha etlela nivusiku
kambe vanhu van'wana
va tirha nivusiku. Ku na
swiharhi leswi humaka
nivusiku.

A hi tiololeni

- Tirhisa tipala (kumbe tipakani tanihi tikhoni) na bolo.
- Veka tipala (kumbe tipakani) eka timitara leti nga ekulenyana na vadyondzi.
- Tirhisa bolo leyikulu tanihi bolo ya milenge.
- Rahela bolo etipaleni kumbe exikarhi ka tipakani.
- Sungula hi ku raha hi nenge wa xinene kutani u raha hi wa ximatsi.
- Xana u howise tigolo tingani?

Leswi xibakabaka xa nivusiku xi nga xiswona

A hi hlayeni

Ninhlekanhi hi tala ku vona xibakabaka xa wasi na swipapana. Mhaka ya nkoka swinene hi leswaku hi vona dyambu.

Nivusiku hi vona n'weti na tingeleti to tala. Ku na tipulanete leti langutekaka tanihi tingeleti.

Nkarhi wun'wana n'weti na wona wu le mpf'hukeni ninhlekanhi. A hi swi koti ku wu vona kahle hikuva dyambu ri vangama swinene. Ringeta ku lava n'weti ninhlekanhi.

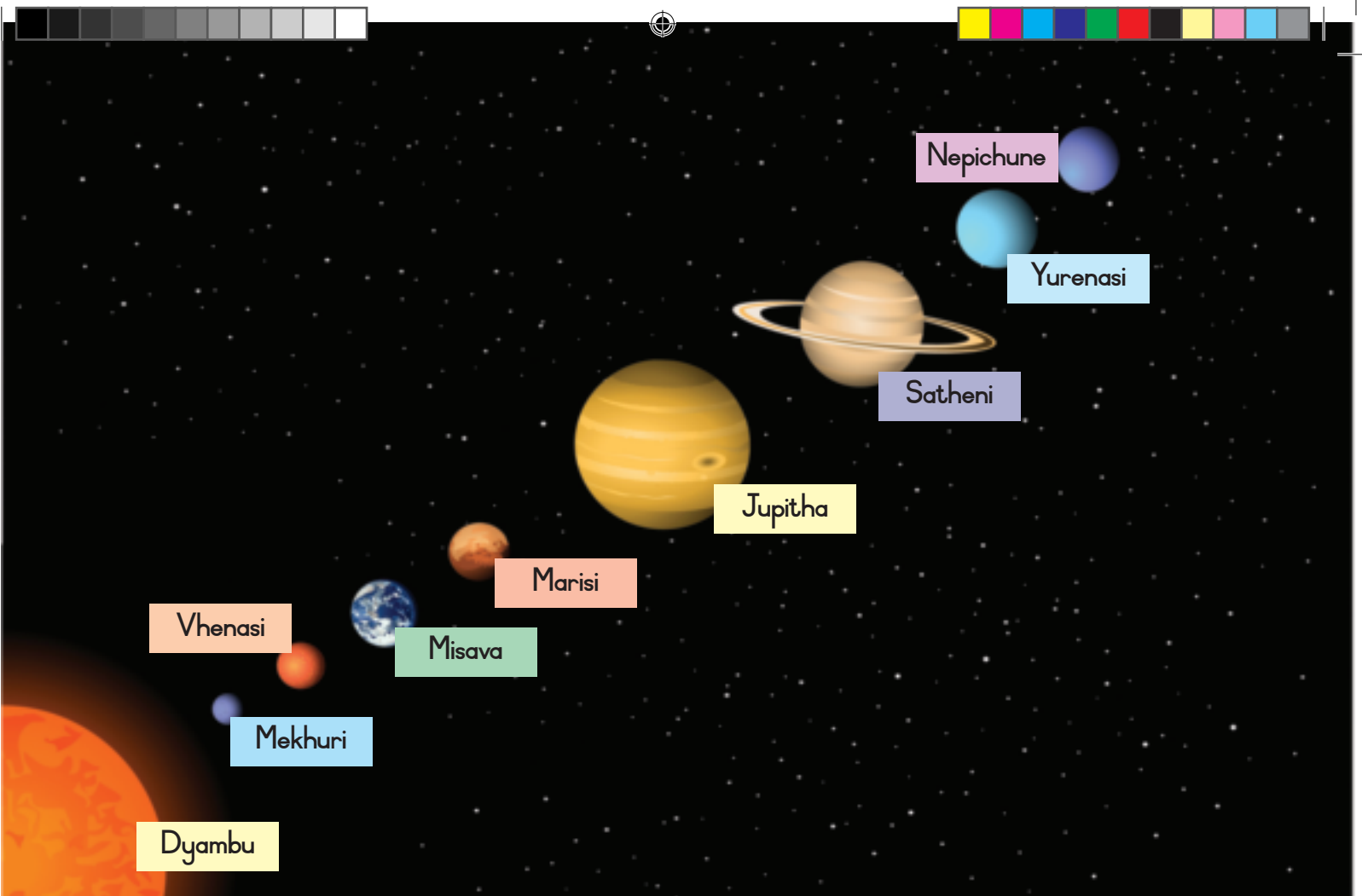
A hi endleni

N'weti a wu languteki hi ndlela leyi fanaka eka vusiku byin'wana na byin'wana. Xiyisisa n'weti eka 5 wa vusiku lebyi landzelelanaka. Emabokisini lama nga laha hansi, dirowa swivumbeko swo hambana swa n'weti lowu u wu voneke.

Vusiku byo sungula

Vusiku bya vunharhu

Vusiku bya vuntlhanu

Leswi i dyambu na tipulanete eka ndyangu wa hina wa dyambu – i vaakelani va hina empf hukeni. (Dyambu na tipulanete a swi dirowiwangi ku ya hi xikalu.)

A hi vulavuleni

Lexi i xifaniso xa Satheni. Yi hambana na tipulanete hinkwato hikuva yi na swingwavila leswi swi yi rhendzeleke. Xana u vona swipatsu swo basa exifanisweni? Xana u ehleketa leswaku i yini?

Languta xifaniso lexikulu laha henhla. Xana Satheni i yikulu kumbe i yitsongo ku tlula misava? Xana pulanete leyikulu eka Satheni hi yihi?

63

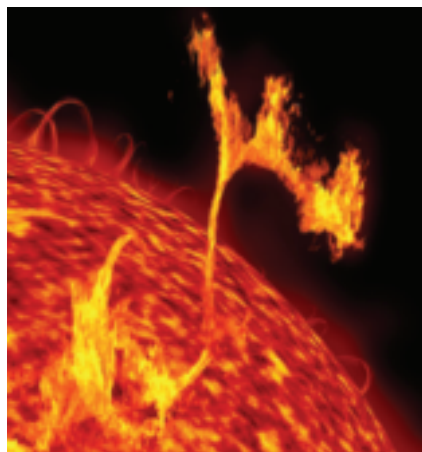
Kotara ya 4 – Vhiki ra 8

Dyambu na n'weti

A hi vulavuleni

Languta swifaniso leswi.

Vulavula na munghana wa wena. Xana swi hi komba yini? U nga nyika nhlamulo yihi na yihi leyi taka emiehleketweni ya wena.

A hi hlaleni

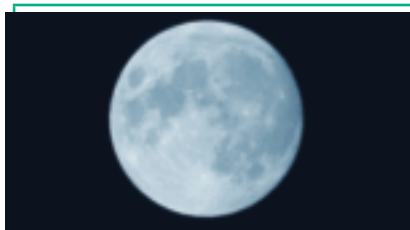
Dyambu i nyeleti. Ri fana na bolo leyikulu ya ndzilo leyi rhumelaka ku hisa ka yona na ku vonakala eka matlhelo hinkwawo. Dyambu ri hundza misava hi magidigidi. N'weti i bolo leyikulu ya tambha na ritshuri leyi nga rhumeriki ku hisa. N'weti a wu na ku vonakala ka wona. Wu tanihi xivoni lexi tlheriselaka miseve ya dyambu eka hina. N'weti i wutsongo swinene eka misava.

Nhlamuselo ya mudyondzisi:
Mudyondzisi wa n'wina u ta yingisela mavonele ya n'wina kutani a mi byela leswaku i swifaniso swa yini.

A hi vulavuleni

Vulavula na munghana wa wena hi leswi n'weti wu cinciseke xiswona eka vusiku bya ntlhanu. Kutani languta swifaniso leswi. Xana n'weti wa wena wu fana na wun'wana wa leyi?

N'weti

N'weti wa hafu

Xin'wetana

64

Kotara ya 4 – Vhiki ra 8

Tinyeleti

A hi hlayeni

Dyambu i nyeleti leyi nga ekusuhi swinene na hina. Tinyeleti tin'wana ti le kule swinene na hina. Loko wo famba hi ku hatlisa swinene ku ya eka yin'wana ya tinyeleti leti, swi ta ku teka malembe na malembe yo tala ngopfu ku fika eka yona.

A hi vulavuleni

Nyeleti, nyeleti, nyeleti yo xonga,
U le henhla ka misava na vanhu,
Ku vonakala ka wena ku sasekisa mpf'huka,
Ku vangama ka wena ku fana na dayimani,
Nyeleti, nyeleti, nyeleti yo xonga,
Ku xonga ka wena ku voninga misava.

A hi hlayeni

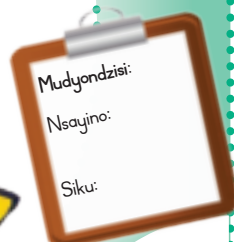
Lexi i xitlhokovetselo lexi kombisaka leswaku vanhu khale a va nga ri na vutivi lebyi enteke hi tinyeleti. Namuntlha hi tiva swo tala. Vahandzula-mpf'huka va ya empf'hukeni hi tirhokete ku ya lavisisa hi tinyeleti.

Loko vahandzula-mpf'huka va endzela mpf'huka, va ambala tisudu to ya empf'hukeni to hlawuleka. Hikwalaho ka vahandzula-mpf'huka va xitiya nhlana na tintlhari leti va rhumelaka empf'hukeni, hi dyondzile swo tala hi tinyeleti.

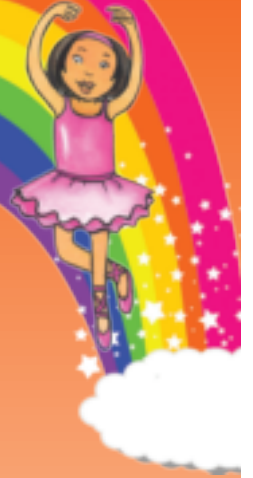
A hi vulavuleni

Xana i mhaka ya kahle leswi hi dyondzeke swo tala hi tinyeleti? Vulavula na munghana wa wena hi swona.

63

U hlawulekile.
Miri wa wena hinkwawo
wu hlawulekile.
Miri wa wena i wa wena!

**KU HAVA
MUNHU
loyi a faneleke
ku khoma swirho
swa wena swa le
xihundleni.**

**U fanele ku byela munhu un'wana loko ku
ri na munhu loyi a khomaka swirho swa
wena swa le xihundleni.**

**U fanele ku byela munhu un'wana loko
ku ri na munhu loyi a ku endlisaka
swilo leswi u nga tsakeriki
ku swi endla.**

**Lava u nga va fonelaka
loko u lava ku pfuniwa:**

Riqingho ra swa vana: 0800 05 55 55

Nomboro ya xihatla ya SAPS: 10111

Riqingho ro ponisa vutomi: 0861 322 322

Riqingho ro sivela vugevenga ra SAPS: 086 00 10111

Yuniti yo sirhelela vana: 012 393 2359/2362/2363

Make a placemat

Cut out the pictures you like and paste them on to the opposite page to make yourself a two-sided placemat. Cover or laminate the placemat with plastic and use it when you eat.

